

SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE VID LTJ-FAKULTETEN
Trädgårdsingenjörsprogrammet – Design
15 hp

Utformning av en nutida allmogeträdgård - ett designförslag inspirerat av den skånska allmogeträdgården

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Författare **Caroline Isaksson**

År 2010

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet Fakulteten för Landskapsplanering,
trädgårds och jordbruksvetenskap, LTJ

Författare: Caroline Isaksson

Titel: Utformning av en nutida allmogeträdgård - ett designförslag
inspirerat av den skånska allmogeträdgården

Engelsk titel: Design of a contemporary peasantry garden - a proposal
inspired by the peasantry gardens of Skåne

Program/utbildning: Trädgårdsingenjör med designinriktning Examen:

Huvudområde: Landskapsplanering

Nyckelord: allmoge, allmogeträdgård, Söderslätt, trädgård

Handledare: Karin Svensson SLU, Landskapsutveckling

Examinator: Mark Huisman SLU, Landskapsutveckling

Kurskod/titel: EX0381 Kandidatarbete i trädgårdsdesign

Omfattning/nivå: fördjupning G2E (C-nivå)

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2010

Serie: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Omslagsfoto: Caroline Isaksson

Förord

Föreliggande arbete är ett examensarbete vid område Landskapsutveckling på SLU, Alnarp, genomfört av trädgårdsingenjör- designstuderande Caroline Isaksson. Arbetet är skrivet med fördjupning G2E (C-nivå) och omfattar 15 hp.

Handledare under arbetets gång har varit universitetsadjunkt Karin Svensson, och som examinator har varit Mark Huisman, båda på område Landskapsutveckling i Alnarp..

Arbetet har gått ut på att studera historien kring skånska allmogeträdgårdar och därefter ge ett designförslag till en befintlig trädgård i sydvästra Skåne.

Ett varm tack vill jag framföra till alla som på olika sätt hjälpt mig under arbetets gång.

Foton: Författaren där inget annat anges.

Malmö 2010

Caroline Isaksson

Sammanfattning

Buxbomskantade rabatter, raka gångar, symmetri, snirkliga gångar och oregelbundenhet det finns många saker som känns typiska för en allmogeträdgård. Formerna som är lånade från antikens vattenträdgårdar, renässansens stilträdgårdar och medeltida klosterträdgårdar skapar tillsammans en trädgård med plats för allmogens nyttoväxter tillsammans med färgglada rabatter. De skånska allmogeträdgårdarna med sin karakteristiska utformning hade sin storhetstid under 1800-talet till tidig början av 1900-talet. Efter reformationen hade de skånska bönderna fått nya möjligheter till en egen trädgård. I samband med 1800-talets "växtboom" i Europa och Sverige förmedlades allt mer växter och kunskap om dessa även till de lägre samhällsklasserna, vilket gjorde att bönderna kunde skapa sina egna prunkande rabatter med blomning från vår till höst.

I Haglösa, mitt på Söderslätt ligger ett bostadshus med anor från slutet av 1800-talet. Familjen som omsorgsfullt renoverat huset fick möjligheten att utöka sin trädgård genom att köpa grannfastigheten. Deras önskan är att en dag anlägga en trädgård med inspiration från 1800-talets sydskaniska allmogeträdgårdar. En kombination av nytto- och "mormorsväxter" står överst på önskelistan tillsammans med rumslighet och öppna ytor med plats för lek.

Summary

Boxwood-edged flowerbeds, straight paths, symmetry, winding passages and irregularness, there are many things that seem typical for a peasantry garden. The shapes that are borrowed from the ancient water gardens, Renaissance-style gardens and the medieval monastery gardens combine to create a garden with space for peasants utility plants together with colorful flowerbeds. The Scanian peasant gardens with its characteristic design had its heyday during the 1800s to the beginning of the 1900s. After the Reformation the scanian farmers got new opportunities to an own garden. During the 1800s growth boom in Europe and Sweden there were transmitted even more plants and knowledge of these even to the lower social classes, which meant that farmers could create their own flowerbeds with dazzling blooms from spring to autumn.

In Haglösa, in the middle of Söderslätt is a residential building located that dates from the late 1800s. The family who thoroughly renovated the house had the opportunity to expand their garden by purchasing the neighbouring house. Their desire is to one day build a garden inspired by 1800 - Century south Scania peasantry gardens. A combination of utility and "Grandma plants" tops the wish list along with spatiality and open spaces with room for play.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund	1
Syfte	2
Frågeställning	2
Avgränsningar	2
Metod, Material & Genomförande	2
Källkritik	3
Presentationsform	3
Trädgårdshistoriskt inriktad litteraturstudie	4
Allmogeträdgårdens utformning och ursprung	4
Antiken, medeltiden och renässansen	4
Två landskapsstilar	6
Den skånska allmogeträdgården	8
Växternas introduktion från världen till Sverige	9
Olika delar som är typiska för allmoge	11
Mån- och solrundningen.....	11
Buxbomshäcken	12
Bersån	12
Skyddsplantering och jordvallar	13
Haven - de olika gårdarna	13
Kålhaven	14
Blomsterhaven	14
Humlehaven	14
Bihaven	14
Träd i allmogens trädgård	14
Allmogens växter	16
Träd, vårdträd	16
Träd, vanligt förekommande.....	16
Prydnadsbuskar	16
Fruktträd och bärbuskar	16
Kantväxter	17
Klängväxter	17
Fältskikt och blomsterhaven	17
Örter och kryddor	17
Kålhaven	17
Lökar och vårbloppande örter	17
Haglösa – en ort på Söderslätt	18
Klimatet på Söderslätt	18
Trädgården i Haglösa	20
Familjens önskemål	21
Resultat	22
Designförslaget	23
Lunden	24
Trädgårdslandet.....	26
Örtagården	27
Blomsterrabatter	27
Sittplaster	28
Garage, bilparkering och arbetsyta	29
Diskussion	30
Källförteckning	32

Inledning

Bakgrund

På Söderslätt i sydvästra Skåne finns många hus med anor från sekelskiftet år 1900. Herrgårdar, gods och stora lantbruksgårdar finns bevarade. Runt dessa stora gårdar finns många små jordbruksbyar med gatuhus som ligger tätt och nära bygatan. Allmogen, bönderna som levde i det svenska bondesamhället var de som främst bodde i dessa byar.

Innan enskiftet genomfördes i slutet av 1700- talet och under 1800-talets början hade många bönder inte yta att anlägga en egen trädgård, utan stor del av byarnas odlingar gick åt till grönsaksodling, antingen separat för varje gård eller på en gemensam yta för hela byn. Gårdarnas egna ytor användes som arbetsyta eller till den egna odlingen. Efter skiftesreformerna, som ledde till att många småbrukare lämnade byarna och deras gårdar flyttades, fick bönderna tillgång till större ytor och kunde där med ha sin egen trädgård. Det var då det började, en trädgårdskultur inom allmogen.

Allmogen som trädgårdskultur är en kultur som förenar, visar ett samspel mellan kontinentaleuropeiska och nordiska kulturströmningar. Allmogeträdgårdarna visar hur man förenade det nyttiga med det glädjande och färgrika och hur man kunde framhäva det estetiska och även tänka på ekonomin. Allmogens främsta inspirationskälla till sin trädgårdsstil kom från herrgårdarna och godsen.

I Haglösa utanför Trelleborg bor idag Jenny Isaksson och Olof Martinsson med barnen Arvid 4 år och Valter 1 år i ett klassiskt gatuhus byggt i slutet av 1800-talet. Huset har genomgått en totalrenovering från husgrund till tak. Jenny och Olof har båda intresse för inredning och önskar skapa ett hem i allmogestil som passar till husets ursprungliga utseende. Mitt under processen av husrenovering och anläggandet av deras lilla trädgård köpte familjen även grannhuset. Detta är ett mindre hus i stil med familjens eget hus och ligger precis bredvid. Tillsammans bildar de ett parhus. Det mindre, nyköpta huset har en utbyggnad som riktar sig ut mot trädgården.

Efter köpet av grannfastigheten fick familjen nya visioner och planen blev att utbyggnaden, som är från 1920-talet skulle rivas. Det ”nya” huset skall så småningom renoveras och hyras ut. Men först ska ett staket som delar tomterna tas bort. Detta leder till att trädgården får nya större ytor som ska planeras. En större trädgård tillhörande familjens eget hem och en mindre skyddad uteplats till det lilla huset som skall hyras ut är familjens plan för tomten.

Familjen önskar sig en trädgård i allmogestil som passar med husets nya utseende. Den nya trädgården ska innehålla modernare lösningar som inte förekom i en allmogeträdgård som t.ex. gott om plats för lek och bra ytor att parkera bilar. Familjen önskar sig även ytor skapade för odling av nyttoväxter och ytor plats för utemöbler.

Syfte

Syftet är att öka mina kunskaper kring de skånska allmogeträdgårdarnas historia kring sekelskiftet år 1900 och genom dessa kunskaper hjälpa familjen med planering och utformning av trädgården, samt att hitta växter som kan knytas an till allmogens trädgårdsodling under slutet av 1800- och början av 1900- talet.

Syftet är att skapa en väl fungerande trädgård som passar familjens behov och önskemål. Trädgården skall passa till husets utseende och innehålla både moderna lösningar och element som känns typiska för allmogen.

Frågeställning

Hur såg en skånsk allmogeträdgård ut kring sekelskiftet 1900?

Vad vill beställarna ha ut av sin trädgård?

Hur kan jag kombinera allmogestil med moderna lösningar utefter familjens behov?

Avgränsningar

Mina studier av allmogeträdgården har jag begränsat till att inbegripa den skånska allmogeträdgården kring sekelskiftet 1900.

Jag väljer att endast ta hänsyn till de större träd, buskar och häckar som finns på platsen, d.v.s. jag gör inte en detaljerad inventering av till exempel perenner.

I mitt designförslag utesluter jag detaljerad planering av trädgården som skall hyras ut utan väljer istället att koncentrera mig på trädgården som ska tillhöra familjens hus.

Metod, Material & Genomförande

Genomförandet av detta kandidatarbete grundar sig på litteraturstudier kring skånska allmogeträdgårdar.

Litteraturstudien påbörjades med att Eva Gustavsson och Kjell Lundquist på Landskaparkitektur, SLU, Alnarp, frågades angående tips på författare till mina kommande studier. Jag sökte även efter liknande uppsatser skrivna på SLU och använde mig delvis av dess källhänvisningar för att finna litteratur passande till mina studier. Många böcker som är skrivna efter år 1980 baseras på andra källor och där fann jag även passande litteratur. All litteratur fann jag på antingen Malmö stadsbibliotek eller på Alnarps bibliotek.

För att ta reda på vad beställarnas önskemål genomfördes en halvöppen intervju, då fick beställarna (Jenny och Olof) tillsammans fylla i ett kort frågeformulär (se bilaga). Formuläret var utformat med delvis redan angivna svarsalternativ och delvis frågor utan svarsalternativ. Till de frågorna med angivna svartalternativ gavs ändå möjlighet för egna svar. Kontakt hölls även löpande med beställarna främst via telefon då designförslaget diskuterades.

Platsen besöktes ett par gånger för att skaffa en uppfattning om de rumsliga förhållandena och om hur omgivande förhåller sig till trädgården. När träd och buskar placerades in utgick jag från mina fotografier och flygbild över Haglösa. Jag ansåg att exakt placering inte skulle påverka resultat då de flesta träd och buskar skall bytas ut, de som ska behållas anser jag att jag fick en rimlig uppfattning om var de stod placerade och att exakt placering på millimetern inte var nödvändigt.

Planen över trädgården med dess tomtgränser skapade jag utefter en karta jag fick låna av familjen. Kartan var uppförd 1927 av distriktslantmätare R. Malmberg.

Gestaltningförslaget genomfördes med avstamp i litteraturstudierna, mina platsbesök och utefter vad beställarna önskade. Jag skissade upp flera alternativa förslag som diskuterades tillsammans med handledare Karin Svensson.

Valet av växter baseras på mina litteraturstudier, mina under utbildningen förvärvade kunskaper och delvis i samråd med familjen.

Källkritik

Jag har i min studie använt mig av en mängd litteratur som behandlar ämnet allmogeträdgårdar. I den litteratur som hänvisar till en egen källförteckning har jag i mån av tid och möjlighet sökt mig till förstahandskällan eller stärkt informationen genom att studera informationen i flera böcker.

Skånes hembygdsförbunds årsbok från 1981 har varit en bra stöttepelare trots att den grundar sig på diverse källor. Författaren av kapitlet "*Haven*", Bill Agerhem är landskapsarkitekt med många års erfarenhet av allmogeträdgårdar och har bland annat varit delaktig i inventeringar av allmogeträdgårdar i Malmöhus län och utformandet och projekteringen av "*Skånegårdens have*" på Skansen i Stockholm år 1982.

Marie Hanssons böcker *Köksträdgårdens historia* och *De skånska trädgårdarna och deras historia* har varit bra som inspiration och som grundläggande kunskap. Men eftersom både dessa böcker också är baserade på diverse förstahandskällor har jag i största mån försökt använda mig av ursprungligare källmaterial.

Presentationsform

Arbetet presenteras i en skriftlig del kring den skånska allmogeträdgården, samt ett gestaltningförslag innehållande illustrationer, förklarande texter och växtlistor.

Trädgårdshistoriskt inriktad litteraturstudie

Allmogeträdgårdens utformning och ursprung

Allmogekulturen som fanns i Skåne kring sekelskiftet år 1900 är en kultur som förenar och visar ett samspel mellan kontinentaleuropeiska och nordiska kulturströmningar. Allmogeträdgårdarna visar hur man förenade det nyttiga med det glädjande och färgrika och hur man kunde framhäva det estetiska och samtidigt tänka på ekonomin.¹ Med sina lånade element från antiken, renässansen och medeltidsträdgårdar beskrivs allmogens trädgård som "En herrgårdsträdgård i bondetäppning".²

Antiken, medeltiden och renässansen

De geometriska former som är tydliga för de sydsånska allmogeträdgårdarna har sitt ursprung långt tillbaka. Trots att många av de skånska allmogeträdgårdarna inte anlades förrän efter 1800-talets mitt har de tydliga spår av både medeltidens klosteranläggningar och inspiration av renässansens tydliga stilmönster.³

"I Skåne lever renässansen kvar med till synes obruten tradition. Det är icke minst i bondens trädgård vi finna den, och i prästgårdens. Regelbundna kvarter kantade med buxbomshäckar samlade kring en mittpunkt. Längst bort i fonden skymtas en klippt berså –motsvarande den karolinska trädgårdens vidlyftiga boské." (Lundberg, 1941, Svensk trädgård, s 20)

Medeltidens ekonomiträdgårdar vid klostren var indelade i fyra kvarter av stampade gångar som bildade en korsgång, formen av den kristna symbolen korset.⁴ Det var genom klostren som trädgårdsodlingen och -tekniken förmedlas runt i Europa och kunskap om odling och nya sorter kunde spridas i Sverige.⁵ Från antiken och Orientens länder förmedlades byggnadssättet att kvartersindela en trädgård med en korsgång, en stil som påverkade trädgårdskulturen i flera efterföljande epoker. De mer utvecklade trädgårdarna som förekom hos klostren under medeltiden, inspirerades av Orientens sätt att använda trädgården med det nya byggnadssättet och att man började betrakta trädgården som en lustgård. Trädgården blev en plats där man kunde njuta och vila bland vackra blommor. Detta synsätt var under medeltiden nytt för Västeuropa.⁶

Under medeltiden förekom det även odlingar hos folket, både i städerna och i städernas omgivning. Dessa odlingar var små täppor där var växt odlades i sin ruta. Både nyttoväxter och odling av prydnadsväxter förekom. De som ägde en trädgård under medeltiden var endast de härskande samhällsklasserna som kyrkan, kungahuset, ridderskapet och senare borgarna. Till en början under vad man kan

¹ Johnson, 1981, "Havens" kulturhistoriska bakgrund i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 7

² Janson, 1988, Trädgårdar på skansen i *Nordiska museets & Skansens årsbok 1987 Den kultiverade naturen* sid 31

³ Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* sid 34

⁴ Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* sid 34

⁵ Ilminge, 2002, *Bevara och sköta en gammal trädgård* sid 37

⁶ Johnson, 1987, "Havens" kulturhistoriska bakgrund i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 11f

kalla "tidig medeltid" betraktades trädgården främst som ett inhägnat odlingsland, där endast några element från det antika idealet nyttjades. Under "högmedeltiden" blev trädgården en mötesplats för riddarsällskapets sällskapslekar och prisas som symbol för kvinnan och hennes skönhet, som även det är ett spår från den antika Orienten. Denna tid anses som den centrala i medeltida trädgårdskonst. Under den efterföljande tiden "senmedeltid" övergick trädgårdskonsten till borgarklasserna. Samtidigt som senmedeltiden pågår i Sverige under 1300-talet, uppstår början till renässansen inom bildkonsten Italien. Men först två hundra år senare, under 1500-talet uppstår begreppet "renässans" som betecknade pånyttfödelse av antika kunskaper och ideal.⁷ En ny trädgårdskonst med en skönhetsdyrkan som aldrig tidigare skådats uppstår.⁸ Med renässansen kom ett nytt synsätt på boende och trädgård, regler upprättades för anläggning och skötsel.⁹ Från att ha varit skild från boningshuset skulle nu trädgården anläggas i direkt anslutning till huset så de tillsammans bildade en enhet.¹⁰ De antika formträdgårdarna låg ofta placerade för sig själva. Med antikens strikta form som förebild skapades renässansens symmetriska anläggningar med noggrant uppmätta kvarter och raka axlar. Huvudaxlar betonades genom dubbla trädrader, bevuxna pergolor eller lövgångar. Exakthet, ordning, harmoni och balans var nyckelbegrepp under renässansen. För att skapa ett arkitektoniskt helhetsintryck av byggnader och trädgård tänkte man under renässansen mycket på perspektiv och symmetri.¹¹ Föremål framställdes i relation till varandra, det vill säga det som låg längst bort skulle framställas i relation till det som låg längst fram. Man ville knyta an husets utsikt till trädgården och utnyttja naturens omgivningar.¹²

Inspirationen, de antika strikta formträdgårdarna, var en trädgårdskonst från Orientens ökenländer som i olika vågor nådde västra Europa och Norden. Trädgårdskonsten föddes i trakter där sommarens brännande sol förstörde all grönska till brunbränd charmlöshet om man inte tillförde till vatten. De ursprungliga trädgårdarna var rentav vattenanläggningar.¹³ Ett senare exempel som kan ha verkat som förebild för renässansens stilträdgårdar är indiska trädgården *Charhar bagh*, namnet kan översättas med "de fyra trädgårdarna." *Charhar bagh* introducerades av den förste Mogulkejsaren Babur efter år 1526. Men denna form av trädgård kan man se på persiska miniatyrer som är äldre än så.¹⁴

Christenson, 1996, beskriver i sin bok *Upptäck och bevara allmogeträdgården* sid 20 trädgården Charhar bagh.

"Charhar bagh var idealträdgården, det jordiska paradiset, som gav svalka och skugga. Planlösningen består vanligen av en central bassäng med en fontän och fyra kanaler i rät vinkel mot varandra, omfamnande blomsterbäddar, medan buskar, träd och fruktträd står längs gångvägarna för att erbjuda den viktiga skuggan."

⁷ Johnson, 1987, "Havens" kulturhistoriska bakgrund i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 11

⁸ Hansson, 1997, *De skånska trädgårdarna och deras historia* sid 35

⁹ Johnson, 1987, "Havens" kulturhistoriska bakgrund i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 11

¹⁰ Bruun, 2007, *Norske hagar tusen år* sid 31

¹¹ Hansson, 1997, *De skånska trädgårdarna och deras historia* sid 35

¹² Lundberg, 1941, *Svensk trädgård* sid 38

¹³ Lundberg, 1941, *Svensk trädgård* sid 41

¹⁴ Christenson, 1996, *Upptäck och bevara allmogeträdgården* sid 20

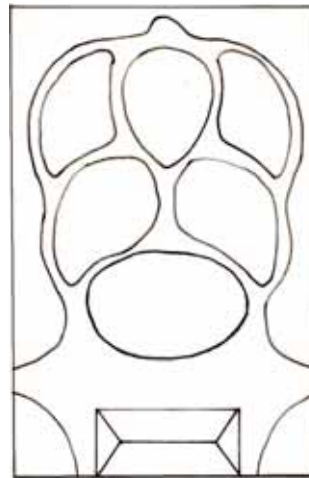
Två landskapsstilar

Under 1700-talet utvecklades den romantiska parkstilen i England. Engelsmännen var trötta på den franska strikta barock- och renässansstil som användes i trädgårdarna. Man längtade efter fri natur ändra fram till byggnaden. Den nya engelska parkstilen intentioner var att efterlikna den fria naturen genom att plantera stora trädbestånd, anlägga slingrande gångar och utforma vattnet till sjöar och dammar. De strikta formträdgårdarna med raka alléer och klippta häckar byttes ut mot oregelbundna mer naturliknande planteringar (se figur 1).¹⁵

Svepande former med snirkliga gångar löpte nästan labyrintartat runt de olikformade kvarteren i de nya anläggningarna. Man utgick inte från någon centralaxel vilket skapade svårigheter i att få en överskådlig bild av trädgårdens storlek och form. De nya stilelement som kom att influera mer allmänt var stenparti, grottor, hängträd och gräsmattor. Samtidigt dök en kinesisk trädgårdsstil upp där besökaren skulle överraskas med växter, material och färg. Nya exotiska växter fördes in i trädgårdarna och man anlade perenna blomsterrabatter som prydde gräsmattor och krattade grusplaner.¹⁶ Dessa så kallade blomsterrundlar eller tapetgrupper anlades främst i herrgårdarnas trädgårdar och i stadens borgarträdgårdar.¹⁷ Dessa rundlar med komplicerade prydnadsmonster anlade man för att få fram det konstfulla. Man använde sig av exotiska, annuella växter. Under 1700-talet blev det även allt mer vanligt med trädgårdsmöbler.¹⁸

Figur 2 Engelsk parkstil. Ritning efter Daniel Müllers planer i boken *Trädgårdsskötsel* år 1888 (Hansson, 1997, *De skånska trädgårdarna och deras historia*)

Figur 1 tysk parkstil. Ritning efter Daniel Müllers planer i boken *Trädgårdsskötsel* år 1888 (Hansson, 1997, *De skånska trädgårdarna och deras historia*)

Den nya parkstilen spred sig över Europa och olika länder satte sin prägel på den. I Tyskland skapades en egen variant av romanisk landskapsarkitektur i kombination med den gamla renässansstilen. Den nya tyska stilen var precis som renässanssträdgårdarna symmetrisk, men gräskvarteren fick mjukare och mer böjande former. Genom anläggningarna löpte en centralaxel som delade

¹⁵ Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* sid 8

¹⁶ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 41f

¹⁷ Flink, 1995, Blomsterrundel 1800-talets smycke i trädgården i *Allt om trädgård* nr 12 sid 58ff

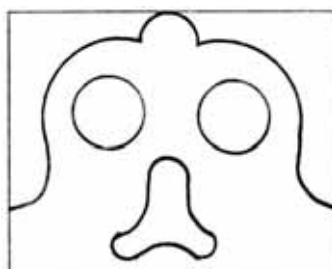
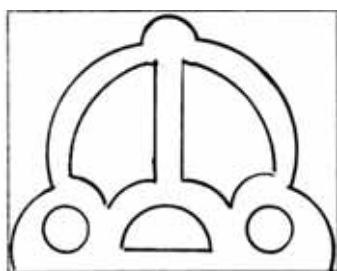
¹⁸ Johnson, 1987, "Havens" kulturhistoriska bakgrund i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 20

trädgårdarna i två likadana halvor, vilket gav ett samlat intryck och gjorde dem lättöverskådliga (se figur 2). Centralaxeln slutade vanligtvis i en berså, även kallat lusthus eller "point de vue". Med hjälp av t.ex. klippta buxbomsfigurer markerades hörn och mittpunkter.¹⁹

I början av 1800-talet nådde de romantiska landskapsstilarna de skånska borgerliga trädgårdarna. Genom handböcker och annan litteratur förmedlades stilarna till borgerskapet.²⁰ Skåne var på den tiden en stor jordbruksdominerad bygd men intresset för skogsbruk ökade. Vid en lantdag i Malmö år 1811 beslutades det att vart femtionde tunnland jord i Malmöhuslän skulle skogsplanteras och år 1813 fastslogs beslutet av Kungl. Maj:t.²¹

Under 1780-talet då ännu den strikta formella stilen dominerade hos de högre stånden lät friherren Hans Ramel anlägga en romantisk park vid Övedskloster. Det var inte förrän på 1800-talet som den engelska stilen blev den rådande i Skåne. En av de tidigaste parkerna i landskapsstil anlades på Löberöds gods. Parken blev troligtvis en av de mest genomförda parkanläggningarna i denna stil. Det var den växtintresserade excellensen Jacob De la Gardie, som övertagit Löberöds corps de logis efter Ramels död år 1799, som lät anlägga parken.²²

I takt med att industrier och näringsliv utvecklades tillkom en allt mer borgerlig kultur på den skånska slätten. Den borgerliga kulturen innebar att man ägnade mer tid mer tid och omsorg åt bland annat boendemiljön. Det borgerliga levnadssättet blev en förebild för småbönder och arbetare, men den skånska allmogen hade varken ytor eller resurser för att skapa de överdådiga praktanläggningar som var på modet.²³ Allmogen valde istället ut de mest användbara delarna ut och i den mån trädgården återspeglade sin ägares välstånd, skedde detta i första hand genom ett rikt växtmaterial. Växtmaterialet utökades efter hand genom nya "invandrare" och någon gång ibland genom egen förädling.²⁴

Figur 3 Tysk stil i en allmogeträdgård enligt Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* sid 56, fritt tolkat av författaren

Till allmogen förmedlades stilarna genom trädgårdsmästare som var utbildade i Tyskland och England. Som en följd av de ökade förbindelserna mellan Sverige och Tyskland omkring år 1860 blev den tyska landskapsstilen det dominerade idealet för den skånska allmogens trädgårdar.²⁵ Den engelska stilen tog man främst till sig vid

¹⁹ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 41

²⁰ Hansson, 1997, *De skånska trädgårdarna och deras historia* sid 111

²¹ Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* sid 9

²² Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* sid 10

²³ Hansson, 1997, *De skånska trädgårdarna och deras historia* sid 111 f

²⁴ Johnson, 1987, "Havens" kulturhistoriska bakgrund *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 8

²⁵ Johnson, 1987, "Havens" kulturhistoriska bakgrund *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 23

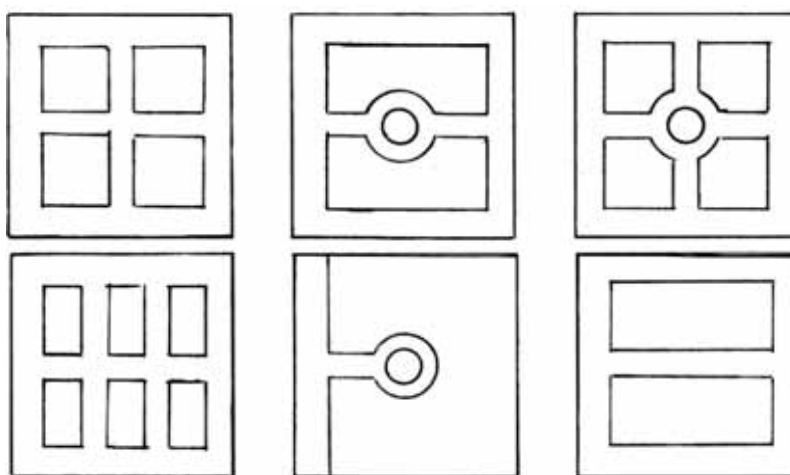
de större herrgårdarna och bondgårdarna då allmogens täppor vanligen var för små, men i allmogens små trädgårdar gick det bra att applicera den tyska stilen (se figur 3).²⁶

Den skånska allmoeträdgården

De skånska allmoeträdgårdarna tillkom som en följd av enskiftets genomförande kring sekelskiftet år 1800.²⁷ Innan enskiftet odlades främst nyttoväxter till självförsörjning i de skånska allmoeträdgårdarna.²⁸ Moberg beskriver i sin bok *Trädgårdsskötsel* allmoeträdgårdarna som

"icke trädgårdar, som blivit ärevördiga av anorna eller utformats av sekler, utan de representera de primitiva typerna; de motsvara i själva verket medeltidens trädgårdsland." (ur Moberg *Trädgårdsskötsel* s 34)

Enskiftet som genomfördes av Rutger Macklean (1742-1816) på Svaneholms gods innebar att jordbruksmarker som bönder runt om arrenderade tidigare legat utspridda nu skulle samlas i en enhet runt gårdarna för att få mer strukturella och rationella gårdar. Bönderna som prioriterade den sociala tryggheten i byarna var till en början svåra att få med eftersom det hela krävde att de var tvungna att flytta från sina byar ut till gårdarna. Men efter tydlig ökning av skördarna valde flera att flytta och intresset för Mackleans idéer ökade.²⁹ Varje gård fick jorden samlad på ett enda ställe och förutsättningarna för en trädgård ökade. Det var först efter enskiftet som allmogen hade yta nog för att anlägga små stilträdgårdar på sitt eget vis (se figur 4). Tidigare förekom stilträdgårdar främst hos adeln och prästerna.³⁰

Figur 4 Former på trädgårdar i allmogestil efter Marie Hansson, 1997, *De skånska trädgårdarna och deras historia* sid 110, fritt tolkat av författaren.

²⁶ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 41

²⁷ Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* Sid 34

²⁸ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 34

²⁹ Kristerson, 1999, *Söderslätt - en berättelse om hur kreativa människor styrte utvecklingen i ett jordbrukslandskap under 200 år* sid 14f

³⁰ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 37

Även om de skånska allmogeträdgårdarna till en början främst verkade som nyttoträdgårdar med fruktträd och grönsaker kan man kalla de nya mer estetiska trädgårdarna små renässansträdgårdar. Detta på grund av att trädgårdarna var symmetriskt anlagda och i varje hörn av kvarteren formades större buxbomsklot. Dominerande fram till sekelskiftet var raka grusade eller stampade gångar som löpte mellan de geometriska kvarteren. Tillsammans bildade de en korsgång eller variationer på denna. Vanligt förekommande var den centralt placerade solrundningen. En rund rabatt som placerades mitt i trädgården och innehöll ett vårdträd.³¹

Bland de skånska allmogeträdgårdarna förekom däremot allt mer regionala skillnader vilket blev tydligare under början av 1800-talet. I de nordöstra delarna av Skåne skapade man en mindre form av prydnadshave längs boningshusets framsida inne på gårdsplanen och man höll fast i de strikt indelade trädgårdarna. Det som utmärkte de syd- och västskånska trädgårdarna var det buxbomsprydda kålhaven som utvecklades. I nordöstra Skåne, i skogsbygden, hade man en egen separat have för fruktträd medan man i södra Skåne på slättbygden planterade fruktträden i kålhaven.³²

Växternas introduktion från världen till Sverige

Fram till 1560-talet hade flertalet växter som odlades i europeiska trädgårdar sitt ursprung i Europa och Medelhavsområdet. Trots att det främst förekom inhemska västeuropeiska växter rådde det ingen brist på mångfald. Missbildningar, speciella färger och fyllda blommor var något som hängivna trädgårdsentusiaster samlade på under den så kallade elisabetanska eran. Trädgårdsentusiasterna satsade mer på att få fram spektakulära sorter till tävlingar och utställningar än växter till de traditionella blomsterträdgårdarna.³³

Efter 1560-talet kom den första stora vågen av växtintroduktioner till Västeuropa. Från det Osmanska riket strömmade växter som krokusar, snölockor, stjärnlökar, cyklamen, hyacinter, liljor, kejsarkronor, ranunkler och framför allt tulpaner in i Europa.³⁴

Det var först under 1620-talet som man på allvar introducerade växter från Amerika, "den nya världen" till Europa. Solrosen tillhör en av de växter som introducerats tidigare, men nu förde man in växter som klättevildvin, amerikanska smultron, rudbeckior, nattljus, spireor och astrar. Efter hand övergick införseln av prydnadsväxter till lignoser.³⁵

Under den engelska parkens tid, som varade under 1700-talet i Europa och till slutet av 1800-talet i Sverige, avskaffades många blomsterodlingar och man ersatte dessa med gräsmattor och vattenspeglar. Istället placerades exotiska växter ut i urnor. Dessa exotiska växter var funna i den holländska Kapprovinsen i södra Afrika. Dessa exotiska växter krävde vinterförvaring i växthus. En annan ny viktig del i de engelska parkerna var nyfunna spännande träd. I takt med införseln av exotiska växter

³¹ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 37ff

³² Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 34

³³ Elliott, 2005, *Flora Trädgårdsväxternas kulturhistoria* sid 8

³⁴ Elliott, 2005, *Flora Trädgårdsväxternas kulturhistoria* sid 8

³⁵ Elliott, 2005, *Flora Trädgårdsväxternas kulturhistoria* sid 9

förbättrades växthuskonstruktionerna och vetenskapliga expeditioner blev vanligare som en följd av ökade förbindelser med världen. År 1817 uppfann John Claudius Loudon en ny växthuskonstruktion bestående av glas och smidesjärn.³⁶

Under 1800-talet skapades plantskolor och trädgårdsföreningar vilket gjorde att växtsortimentet ökade avsevärt. Efter att England fått ett eget handelsavtal med Kina var det möjligt för de engelska plantskolorna att ordna egna expeditioner dit.³⁷ Man utforskade även länder som Indien och Mexiko där växter hämtades hem ifrån. Under resan förvarades de i en så kallad inglasad klimatkammare (Wardian case) som uppfunnits av en slump då . Kammaren var som ett miniväxthus med jord och vatten som verkade som en självförsörjande miljö. Nu introducerades växter som dahlior, pioner och rododendron till Europa. Så småningom kunde man även föra in japanska växter som svärdsliljor och lönnar.³⁸

I Sverige och Europa började plantskolor och trädgårdsföreningar ge ut tidskrifter med tips och råd om trädgårdsutformning och nya växter. Traditionella träd som lind, lönn, alm, bok, avenbok och kastanj kompletterades med nya utländska prydnadsträd t ex olika ädelgranar.³⁹

På 1840-talet fick växtförädlingen sitt stora genombrott. Johan Claudius Loudon förespråkade blomrabatter vilket ledde till en ökad efterfrågan på växter med stora blommor och mindre blad. Rabattpelargoner från Sydafrika tillsammans med petunior, verbenor och toffelblommor från Sydamerika syntes allt mer runt om i Västeuropa.⁴⁰

³⁶ Elliott, 2005, *Flora Trädgårdsväxternas kulturhistoria* sid 10f

³⁷ Berglund, 1996, *Längtans blommor* sid 16

³⁸ Elliott, 2005, *Flora Trädgårdsväxternas kulturhistoria* sid 11f

³⁹ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 41

⁴⁰ Elliott, 2005, *Flora kulturväxternas historia* sid 12

Olika delar som är typiska för allmoge

Det finns många vanliga inslag i en allmogeträdgård med rötter från olika håll och tidsepoker. En trädgård är något som med åren förändras och utvecklas men en del inslag består. Här nedan presenteras några inslag eller delar som var vanligt förekommande i den skånska allmogens trädgårdar.

Mån- och solrundningen

Under slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet var det i allmogeträdgårdarna valigt förekommande med en mindre rabatt formad som en halvmåne ”månrundningen”, som anlades närmst boningshuset i anslutning till mittgången. Här växte ofta vita, röda eller gula rosor.⁴¹

Solrundningen var en rund rabatt som oftast låg placerad mitt i trädgården där de två huvudaxlarna korsade varandra. Här växte familjens vårdträd och växter som skapade en blomning hela säsongen. På våren blommade till exempel vintergäck, scilla och snödroppar och under sommaren blommade rosor eller perenner som höll sig vackra in på hösten (se figur 5).⁴²

Figur 5 Buxbomskantad solrundning i Skånegårdens trädgård, på Skansen. En lummig berså med vita utemöbler skymtas i bakgrunden.

⁴¹ Christenson, 1996, *Upptäck och bevara allmogeträdgården* sid 20 ff

⁴² Janson, 1988, Trädgårdar på skansen i *Nordiska museets & Skansens årsbok 1987 Den kultiverade naturen* sid 32

Buxbomshäcken

Buxbom *Buxus sempervirens* L. nämns första gången i nordisk litteratur 1510 då dansken Christiern Pedersen publicerar sin bok *Vocabularium ad usum Dacorom*. Då många adelsmän ägde gods och herresäten i både Danmark och Skåne är sannolikheten stor att buxbom användes på flera av adelsmännens gods i såväl Danmark som Skåne. Längre fram år 1749 nämns en stor buxbomshäck av Linné i hans Skånska resa då han bl.a. besöker Vrams Gunnarstorp som var uppfört på 1630- 40-talet. Denna häck finns kvar än idag och torde vara upp emot 350 år gammal.⁴³

Således är buxbom som trädgårdsväxt en historisk kvarleva. I Europa har buxbom som formklippt häck också gamla anor. Under barocken hade buxbom sin storhetstid, men har levt vidare i olika utföranden och hos olika samhällsklasser. Lorentzon skriver:

"Populariteten har spännande nog inte alltid sammanfallit i tid inom de olika samhällsklasserna. Man kan säga att buxbomen har gjort en klassvandring från adeln till prästerskapet, vidare till bönderna och borgarna för att nu på senare tid användas mera allmänt utan någon speciellt klasstillhörighet."
(Lorentzon, Lustgården 1998 sid 7)

Många av barockens stilträdgårdar röjdes undan då den engelska landskapsstilen skapade en ny modevåg. I de skånska allmogeträdgårdarna är de buxbomskantade rabatterna ett vanligt inslag. Korsgångar, solrundningar och andra vanliga former kantas med små tuktade buxbomshäckar (se figur5). Dessa små tuktade häckar är även vanligt förekommande på kyrkogårdar.⁴⁴

Bersån

En annat vanligt förekommande objekt i de skånska allmogeträdgårdarna var bersån, allmänt omtalad som "lusthuset". En berså är en häck formad som ett litet rum. Antingen som en mer eller mindre öppen cirkel eller en fyrkant med en öppen sida. I södra Sverige använde man sig av lövfällande buskar som avenbok eller vanlig bok men vanligast var troligtvis syren, vilket användes i hela landet. Några andra förekommande växter är lind (*Tilia*), alm (*Ulmus glabra*), liguster (*Ligustrum vulgare*), gran (*Picea abies*), fläder (*Sambucus nigra*), måbär (*Ribes alpinum*) och vinbärsbuskar (*Ribes cvs*).⁴⁵ Bersån låg ofta placerad något av trädgårdens bakre hörn eller i slutet av mittaxeln.⁴⁶ Den låg ofta placerad så man fick behaglig skugga och hade utsikt över trädgården eller närhet till köksdörren så man lätt kunde sätta sig med sin kaffebricka. Ursprungligen var troligtvis bersån en förenklad form av en boské. Fram till 1930-talet var bersån ett välbekant inslag i trädgården.

Det förekom även lövsal som var en berså med tak, ett lövklätt rum av till exempel lind (*Tilia cvs*) eller alm (*Ulmus glabra*). Väggar kunde även byggas upp av spaljeer i trä eller järn som sedan klängväxter fick täcka.

⁴³ Lorentzon, 1998, Buxbom i *Lustgården 1998* sid 5ff

⁴⁴ Lorentzon, 1998, Buxbom i *Lustgården 1998* sid 5ff

⁴⁵ Ilminge, 2002, *Bevara och sköta en gammal trädgård* sid 160 f

⁴⁶ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 41

Skyddsplantering och jordvallar

I de skånska prästgårdarnas och borgargårdars romantiska parker kunde man hitta planteringar som skulle efterlikna den svenska lövängen. Men även hos allmogen på slätten var det vanligt med dessa naturlika planteringar men mer som skydds- eller läplanteringar.⁴⁷ Lövängs- och skyddsplanteringarna bestod av tre skikt, träd-, busk- och fältskikt. Trädskiktet utgjordes av naturligt förekommande skogsträd så som alm (*Ulmus glabra*), ask (*Fraxinus excelsior*) och bok (*Fagus sylvatica*). Buskskiktet bestod av prydnadsbuskar med rikt nyanserad grönska och med en bred blommärging.⁴⁸ Exempel på dessa prydnadsbuskar är syren (*Syringa vulgaris*), schersmin (*Philadelphus coronarius*), kaprifol (*Lonicera cvs*), kornell (*Cornus cvs*), snöbollsbuske (*Viburnum opulus 'Roseum'*) och rosor (*Rosa cvs*).^{49 50} I fältskiktet ingick en mångfald av blommor, exempelvis liljor (*Lilium cvs*), tulpaner (*Tulipa cvs*) och narcisser (*Narcissus cvs*).

Vissa smågårdar och ibland hela byar på den skånska slätten inhägnades med en jordvall, som i södra Skåne kallades "die". Denna jordvall lade man runt de olika haven. Antingen bestod den av jord som kastades upp eller användes en stödjande stenmur, "stendie". På vallarna växte en vildvuxen vegetation av t.ex. slån (*Prunus spinosa*), hagtorn (*Crataegus cvs*), stenros (*Rosa canina*) och olika sorters *Rubus*.⁵¹ Motsvarande inhägnad i de mer skogsrika områdena i norra Skåne bestod av flätat risgärde av ene eller pilvidjor.⁵²

Haven - de olika gårdarna

En allmogeträdgård var uppdelad i olika delar där varje del hade sin funktion. Denna kvartersuppdelning och placering av växter för olika funktioner i de olika kvarteren är som det tidigare nämns i arbetet något vi finner redan i medeltidens klosterträdgårdar.⁵³ Under medeltiden då Skåne tillhörde Danmark, benämndes varje kvarter som "have", ett uttryck som levde kvar in på 1900-talet. En mer korrekt förklaring av ordet "have" är "ett stycke inhägnat land odlat med kulturväxter". Kålhave, frukthave och blomsterhave är några av de kvarter som förkom i medeltidens trädgårdar men som fortfarande fanns kvar i det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets allmogeträdgårdar.⁵⁴

Figur 6 Flätat staket av pilvidjor

Inhägnaden runt de större kvarteren bestod oftast av jord- eller stendie, flätat risgärde av ene eller pilvidjor (se figur 6). Runt odlingskvarteren satte man antingen låga pilstaket eller någon form av kantväxt.

⁴⁷ Lundberg, 1941, *Svensk trädgård* sid 53 f

⁴⁸ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid

⁴⁹ Lundberg, 1941, *Svensk trädgård* sid 54

⁵⁰ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 39

⁵¹ Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* sid 36

⁵² Janson, 1988, Trädgårdar på skansen *Nordiska museets & Skansens årsbok 1987 Den kultiverade naturen* sid 31

⁵³ Janson, 1988, Trädgårdar på skansen *Nordiska museets & Skansens årsbok 1987 Den kultiverade naturen* sid 31

⁵⁴ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 8

Kålhaven

Kålhaven var allmogens köksträdgård. Köksträdgården låg ofta placerad längs någon av sidorna i allmogens trädgårdar. Här odlades potatis, lök, bönor, ärtor, pumpor men främst kål. Emellanåt förkom det att man odlade mer blommande prydnadsväxter i kålhaven tillsammans med nyttoväxterna.⁵⁵ Detta kallar Moberg "en enkel början till prydnadsanläggning" (Moberg *Svensk trädgård* 1933 sid 35)

Kryddväxter odlades antingen i kålhaven, eller i en egen så kallad kumjanshave, en örtagård. Namnet kumjanshaven tillkom då man främst odlade kummin, vars frukter användes som krydda till bland annat brännvin, bröd och korv.⁵⁶

Blomsterhaven

När bönderna vid mitten av 1800-talet började få mer utrymme för prydnadsväxter anlades en blomsterrabatt vid boningshusets södra väg. Frön och sticklingar spreds från präst och herrgårdar till de mindre trädgårdarna. Man använde sig ofta av ett- och tvååriga blommor men även vår-, sommar och höstblommande växter så som lökar, perenner och blommande buskar planterades tillsammans för att få en så lång växtsäsong som möjligt.⁵⁷

Efter hand utvecklades blomsterplanteringen till att bli ett av kvarteren. Denna kunde ofta vara en ren blomsterplantering eller så blandades blomsterhaven tillsammans med örterna i kumjanshave eller med nyttoväxterna i kålhaven.⁵⁸

Humlehaven

Humlehaven placerade man vanligen längs boningshusets östra gavel (figur 7). Planteringen bestod av humlestånd (*Humulus lupulus*) som fick växa och klänga fritt över husets gavel eller ut över närmsta stängselgårde.⁵⁹

Figur 7 Humlegård på Skansens skånegård

Bihaven

Inne på gården mitt för stugu- och kammarfönstren, på en lugn och solig plats placerade man bihaven. På var sida om planteringen stod vanligen ett päronträd.⁶⁰ Bihaven var en slags blomsterhave med bikupor uppställda bland blommorna.⁶¹

Träd i allmogens trädgård

Att ha ett vårdträd placerat i den så kallade solrundningen var vanligt förekommande, framför allt på den skånska slätten. Trädet i solrundningen var trädgårdens finaste träd och kunde vara päron- (*Pyrus communis*), svart mullbärs- (*Morus nigra*) eller ett valnötsträd (*Juglans regia*).⁶² På 1800-talet fanns det en föreställning om att vårdträd

⁵⁵ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 39

⁵⁶ Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* sid 34 f

⁵⁷ Ilminge, 2002, *Bevara och sköta en gammal trädgård* sid 102

⁵⁸ Janson, 1988, Trädgårdar på skansen *Nordiska museets & Skansens årsbok 1987 Den kultiverade naturen* 41

⁵⁹ Moberg, 1933, *Trädgårdsskötsel* sid 35

⁶⁰ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 39

⁶¹ Christenson, 1996, *Upptäck och bevara allmogeträdgården* sid 19

⁶² Johnson, "Havens" kulturhistoriska bakgrund *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 12

skulle skydda gården mot olyckor och sjukdomar.⁶³ Vårdträdet kunde också vara ett släktträd som planterades som en försäkring om att många generationer skulle bo kvar eller då ett barn föddes.⁶⁴

De fruktträd som vanligen förekom i de skånska allmogeträdgårdarna kunde vara söta och sura äpplen (*Malus cvs*), päron (*Pyrus cvs*), plummon (*Prunus cvs*), krikon (*Prunus domestica ssp. insititia*) och körsbär (*Prunus cvs*). De förekom av varierande sorter för att man skulle få färsk frukt under så lång period som möjligt. Fruktträden var placerade framför huset eller så hade de ett eget kvarter.⁶⁵ Då stod de med jämna avstånd och under växte bärbuskar.⁶⁶

I slutet av 1800-talet började man mer allmänt plantera barrväxter i de skånska trädgårdarna. Barrväxterna sattes främst som enstaka prydnadsväxter i gräsmattan eller några tillsammans.⁶⁷

⁶³ Janson, 1988, Trädgårdar på skansen *Nordiska museets & Skansens årsbok 1987 Den kultiverade naturen* sid 32

⁶⁴ Ilminge, 2002, *Bevara och sköta en gammal trädgård* sid 182

⁶⁵ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 35

⁶⁶ Agerhem, 1981, Den skånska "haven" i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981* sid 39

⁶⁷ Ilminge, 2002, *Bevara och sköta en gammal trädgård* sid 189

Allmogens växter

Här presenteras ett urval av allmogens växter som var vanligt förekommande på Söderslätt kring sekelskiftet år 1900. Följande växter är ett urval som förekommer i en eller flera av följande böcker *Blommor från mormors tid*, *Den kultiverade naturen*, *Längtans Blommor*, *Flora trädgårdsväxternas kulturhistoria*, *Bevara & sköta en gammal trädgård*.^{68 69 70 71 72}

Träd, vårdträd

<i>Juglans regia</i>	- valnöt
<i>Morus nigra</i>	- mullbär
<i>Pyrus communis</i>	- päron
<i>Tilia</i> ssp.	- lind
<i>Acer</i> ssp.	- lönn

Träd, vanligt förekommande

<i>Fagus sylvatica</i>	- bok
<i>Fagus sylvatica</i> Rödblådiga gruppen	- blodbok
<i>Fraxinus excelsior</i>	- ask
<i>Laburnum alpinum</i>	- alpgullregn
<i>Salix</i> ssp.	- pil
<i>Ulmus</i> ssp.	- alm

Barrväxter

<i>Abies balsamea</i>	- balsamgran
<i>Picea abies</i>	- gran
<i>Picea glauca</i>	- vitgran

Prydnadsbuskar

<i>Carpinus betulus</i>	- avenbok
<i>Populus</i> ssp.	- poppel
<i>Crataegus</i> ssp.	- hagtorn
<i>Rosa</i> ssp.	- rosor
<i>Sambucus nigra</i>	- fläder
<i>Syringa vulgaris</i>	- bondsyren
<i>Philadelphus coronarius</i>	- doftschersmin

Fruktträd och bärbuskar

<i>Malus</i> ssp.	- äpple i diverse sorter som - Flädie, Gravenstein och Astrakan
<i>Ribes uva-crispa</i>	- krusbär
<i>Ribes</i> ssp.	- svarta och röda vinbär
<i>Rubus idaeus</i>	- hallon
<i>Sambucus racemosa</i>	- druvfläder (hulle)

⁶⁸ Beyron, 1977, *Blommor från mormors tid*

⁶⁹ Janson, 1988, *Trädgårdar på skansen Nordiska museets & Skansens årsbok 1987 Den kultiverade naturen*

⁷⁰ Berglund, 1996, *Längtans blommor – om gammaldags trädgårdsväxter*

⁷¹ Elliott, 2005, *Flora kulturväxternas historia*

⁷² Ilminge, 2002, *Bevara och sköta en gammal trädgård*

Kantväxter

<i>Buxus sempervirens</i> 'Suffruticosa'	- kantbuxbom
<i>Hyssopus officinalis</i>	- isop
<i>Lavendula angustifolia</i>	- lavendel

Klängväxter

<i>Humulus lupulus</i>	- humle
------------------------	---------

Fältskikt och blomsterhaven

<i>Alcea rosea</i>	- stockros
<i>Aquilegia vulgaris</i>	- akvileja
<i>Dahlia</i> ssp.	- dahlior (georginer)
<i>Delphinium x cultorum</i>	- riddarsporre
<i>Dicentra spectabilis</i>	- löjtnantshjärta
<i>Dictamnus albus</i>	- mose brinnande buske
<i>Iris</i> ssp.	- iris
<i>Lilium</i> ssp.	- liljor
<i>Malva alcea</i>	- rosenmalva
<i>Paeonia</i> ssp.	- pioner

Örter och kryddor

<i>Artemisia abrotanum</i>	- åbrodd
<i>Artemisia dracuncululus</i>	- dragon
<i>Levisticum officinalis</i>	- libbsticka
<i>Melissa officinalis</i>	- citronmeliss
<i>Mentha spicata</i> v. <i>crispata</i>	- krusmynta
<i>Salvia officinalis</i>	- kryddsalvia

Kålhaven

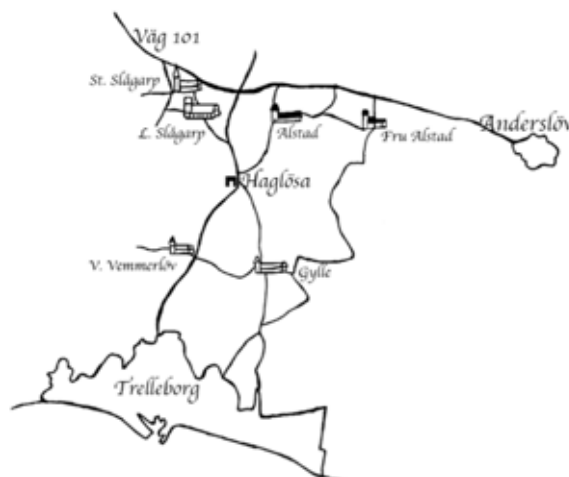
<i>Brassica napus</i> Napobrassica-Gruppen	- kålrot
<i>Brassica oleracea</i> Sabellica-Gruppen	- grönkål
<i>Brassica oleracea</i> Alba-Gruppen	- vitkål
<i>Phaseolus vulgaris</i>	- bönor

Lökar och vårblommande örter

<i>Fritillaria imperialis</i>	- kejsarkrona
<i>Leucojum vernum</i>	- snöklöcka
<i>Muscari armeniacum</i> Baker	- pärlhyacint
<i>Ornithogalum nutans</i>	- aftonstjärna
<i>Tulipa</i> ssp.	- tulpan

Haglösa – en ort på Söderslätt

Haglösa är en liten by som tillhör Sveriges sydligaste kommun, Trelleborg, men ligger även mitt i ett område kallat Söderslätt. Söderslätt beskrivs som landet mellan Romeleåsen och havet, men det egentliga Söderslätt, som de flesta anser vara är slättbygden söder om länsväg 101 (figur 8).⁷³

Figur 8 Karta över Söderslätt

Haglösa tillhör Lilla Slågarps socken. Det äldsta skriftliga belegg för medeltida bebyggelse i Haglösa är från någon gång under åren 1350-1399.⁷⁴ Namnet Haglösa däremot anses i Skåne vara äldre än vikingatid.⁷⁵ Innebörden och etymologin för namntypen *-lösa* är omstridd men har troligen haft med *äng* eller *betesmark* att göra. Eftersom det inte är ett primärt bebyggelsenamn kan Haglösa som namn funnits på platsen redan innan bebyggelse uppstod.⁷⁶

Runt om på söderslätt finns många slott, säterier och stora gods. I Haglösa finns en kungsgård med anor från 1300-talet. Haglösa var under en tid boställe åt ryttmästare och exercisplats för Haglösa skvadron, som höll sina årliga möten på godset.⁷⁷

Klimatet på Söderslätt

Större delen av Trelleborgs kommuns landskap är ett så kallat kulturlandskap, de vill säga det bedrivs odling på större delen av kommunens landyta. I generationer har marken brukats. Att det bedrivs så mycket odling beror på många olika faktorer och en av dem är det milda klimatet. Det som främst kännetecknar Söderslätts klimat är milda vintrar och svala somrar. Våren och sommaren kommer tidigt och hösten och vintern påbörjas sent.⁷⁸ Genomsnittet mellan 1961-1990 var att våren börjar redan i februari och sommaren började under maj månad. Sen varade sommaren ända fram till oktober och vintern satte fart under december eller januari. Medeltemperaturen under dessa år sträckte sig mellan -2 och 0 när det är som kallast på vintern och som

⁷³ Johnson m.fl. 1987, *Sveriges sydligaste natur* sid 27

⁷⁴ Skansjö, 1983, *Söderslätt genom 600 år Bebyggelse och odling under äldre historisk tid* sid 321

⁷⁵ Skansjö, 1983, *Söderslätt genom 600 år Bebyggelse och odling under äldre historisk tid* sid 82

⁷⁶ Skansjö, 1983, *Söderslätt genom 600 år Bebyggelse och odling under äldre historisk tid* sid 95

⁷⁷ Fribing, 2001, *Från kust till backland en bok om Trelleborg och Söderslätt* sid 102

⁷⁸ Fribing, 2001, *Från kust till backland en bok om Trelleborg och Söderslätt* sid 56

varmast, mellan 16 och 18 grader under högsommaren.⁷⁹ Att vintern ofta inte varar mer än två månader beror delvis på att Trelleborg är en kustkommun samt att det kommer in sydvästliga vindar som jämnat ut temperaturen.⁸⁰

En annan faktor som bidrar till att Trelleborgs kommun är ett odlat kulturlandskap är den mycket bördiga jorden. Jorden, en kombination av lera och kalkhaltig morän tillhör en av landets bästa ur odlingssynpunkt. För över 17 000 år sedan skapades jorden genom att inlandsisen krossade de övre delarna av kalkbergrunden och blandade den med lera från Östersjöns botten.⁸¹

⁷⁹ Raab & Vedin, 2004, *Klimat, sjöar och vattendrag* sid 48

⁸⁰ Fribing, 2001, *Från kust till backland en bok om Trelleborg och Söderslätt* sid 56

⁸¹ Fribing, 2001, *Från kust till backland en bok om Trelleborg och Söderslätt* sid 78

Trädgården i Haglösa

Denna uppsats är skriven på uppdrag av familjen Isaksson/Martinsson. Uppdraget gick ut på att skapa ett gestaltningsförslag till familjens trädgård i en stil typisk för deras bostadshus byggt på slutet av 1800-talet (se figur 9 och figur 10). Familjen bor i ett gatuhus Haglösa utanför Trelleborg och består av Jenny och Olof med barnen Arvid 4 år och Valter 1 år. Huset är ett parhus med två bostäder och två tillhörande trädgårdar. Båda husen skall genomgå en totalrenovering från husgrund till tak och den minsta bostaden skall så småningom hyras ut. Jenny och Olof har båda intresse för inredning och önskar skapa ett hem i allmogestil som passar till husets ursprungliga utseende. Tomterna utgör en yta på 490 kvm + 263 kvm.

Figur 9 Flygfoto över Haglösa, familjens hus skymtas i ovankant © www.aerobilder.se

Med köpet av den mindre bostaden av parhuset fick familjen nya visioner för sin trädgård. Planen blev att utbyggnaden, som är från 20-talet, skall rivras och tomterna skall slås samman. Ett avgränsande staket som delar upp tomten skall tas bort och trädgården öppnas upp och får större ytor som ska planeras. Slutresultatet skall vara en större trädgård tillhörande familjens eget hem och en mindre skyddad trädgård med en mindre uteplats till det huset som skall hyras ut.

Figur 10 Vy över huset sett inifrån trädgården

Familjens önskemål

Trädgården är i dagens läge i blandat skick. Vissa delar har familjen påbörjat att anlägga och andra delar inte. I och med köpet av grannhuset utökades familjens trädgård och nya möjligheter dök upp.

För att skapa mig en uppfattning kring familjens önskemål fick Jenny och Olof fylla i ett kort frågeformulär där de flesta svaren anges med olika kryssalternativ.

Följande frågor besvarades:

Hur stort trädgårdsintresse har ni? Hur mycket trädgårdskunskap har ni? Båda kunde besvaras med alternativen minimalt, litet, medel eller stort. Familjen anser sig ha både medelstor kunskap samt medelstort intresse för trädgård.

En annan fråga var "Vad önskar ni er?" och ett antal alternativ radades upp. De kryssade i följande; vindskydd, insynsskydd, rumslighet, öppna ytor, barnvänlighet och fjärilar & bin

Att de ville ha en allmogeträdgård var något som redan var klart men ändå ställdes en fråga kring trädgårdens karaktär där de svarade romantiskt, färgsprakande och vilsamt.

Önskemål kring innehållet i trädgården blev följande; perennrabatt, rosor, köksväxter, kryddväxter, gräsmatta, fruktträd, bärbuskar, klippt häck och lökväxer.

Alla funktioner som föreslogs, gångar, lekytor, sittplatser, köksträdgård, hårdgjorda ytor/stensättningar, parkeringsplats, uteplatser och plats för kompostering, ville de ha med.

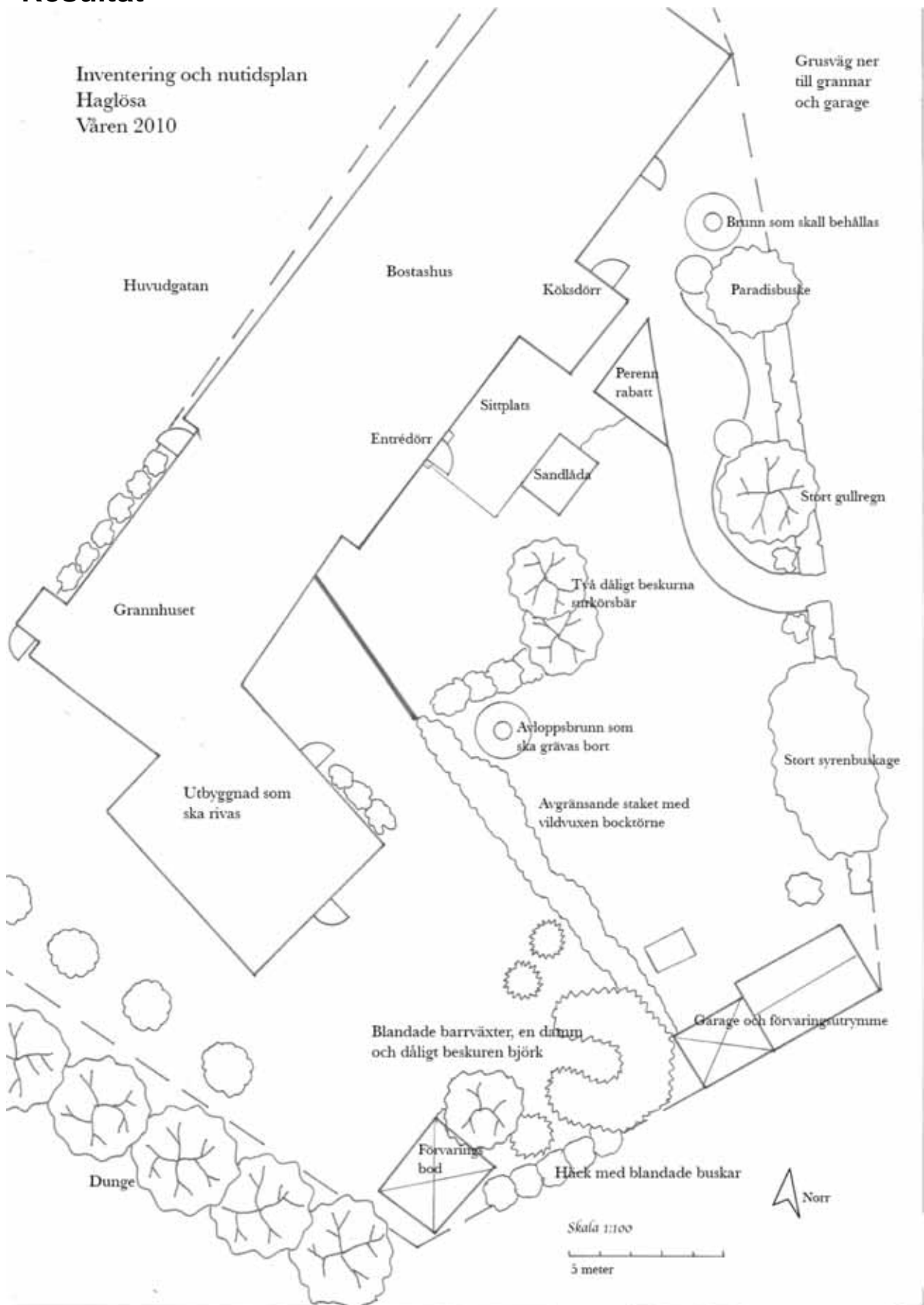
Angående skötsel av trädgården ansåg Jenny och Olof sig att klara av medel till mycket eget arbete beträffande gräsklippning, vattning, beskärning, formklippning, ogräsrensning, gödsling och jordförbättring.

Trädgården är en plats som familjen kommer att nyttja året om.

Under "övriga önskemål" skrev familjen att de gärna ville ha nyttoväxter, rabarber, fjärilsbuske och fruktträd.

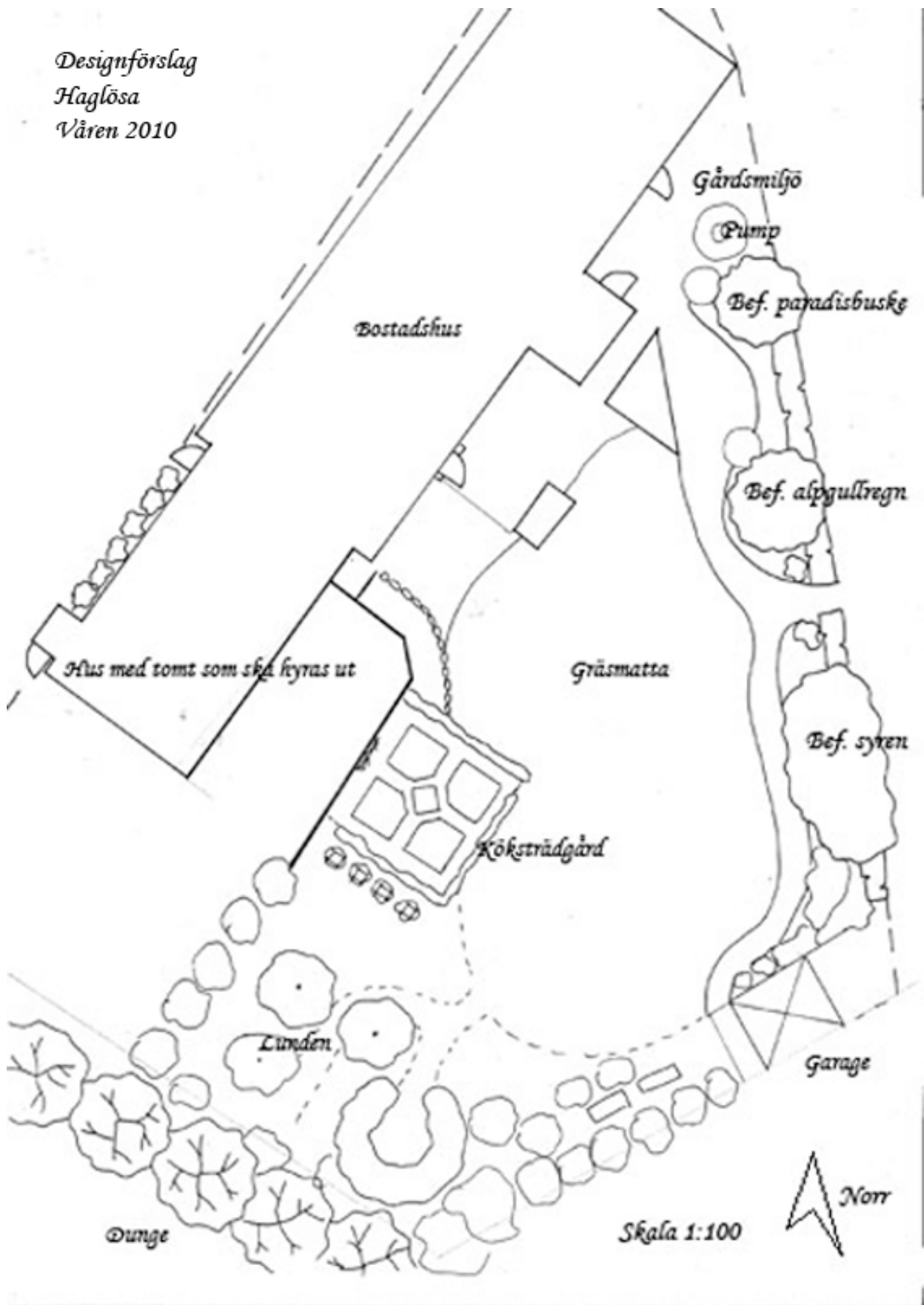
Eftersom de tidigare uttryckt sitt önskemål om en trädgård i allmogestil fick de även besvara frågan "Vad innebär allmoge för er?" Svaret blev; buxbomsinramade rabatter/lågt pilstaket runt köksträdgården och att växtvalet skulle vara av typen "mormorsväxter" d.v.s. växter som var vanliga kring sekelskiftet 1800- 1900. De ritade upp en enkel skiss över köksträdgården som var kvartersindelad med en korsgång.

Resultat

Designförslaget

Designförslag
Haglösa
Våren 2010

Lunden

Trädgårdens nordvästra del utgör idag större delen av trädgården tillhörande den nyköpta grannfastigheten. Tomtgränsen som ligger mot nordväst angränsar till en dunge. Dungen består av höga träd, ett snårigt buskskikt och ett markskikt. I anslutning till dungen, i trädgårdens bortesta hörn ligger ett litet skjul och framför, i trädgården, växer höga barrväxter och en dåligt beskuren björk (se figur 11).

Figur 11 Trädgården idag med dungen i bakgrunden

Denna del av trädgården tänkte jag låta vara trädgårdens mer öppna del, med friväxande buskar. Dungen används som en bakgrund, till det som jag kallar lunden.

Skjulet rivs och befintliga träd och befintliga träd och buskar tas bort. Lunden tänkte jag skulle fyllas av äpple- (*Malus*) och päronträd (*Pyrus*). Längs kanten som gränsar mot den trädgård som ska tillhöra det nya huset placeras bärbuskar. Marken tänkte jag skulle bestå av högt ängslikt gräs med klippta gångar och mängder av vårblomande lökväxter (se figur 12). Gräsmattan som ligger framför kommer helt enkelt övergå till en mer ängslik vegetation.

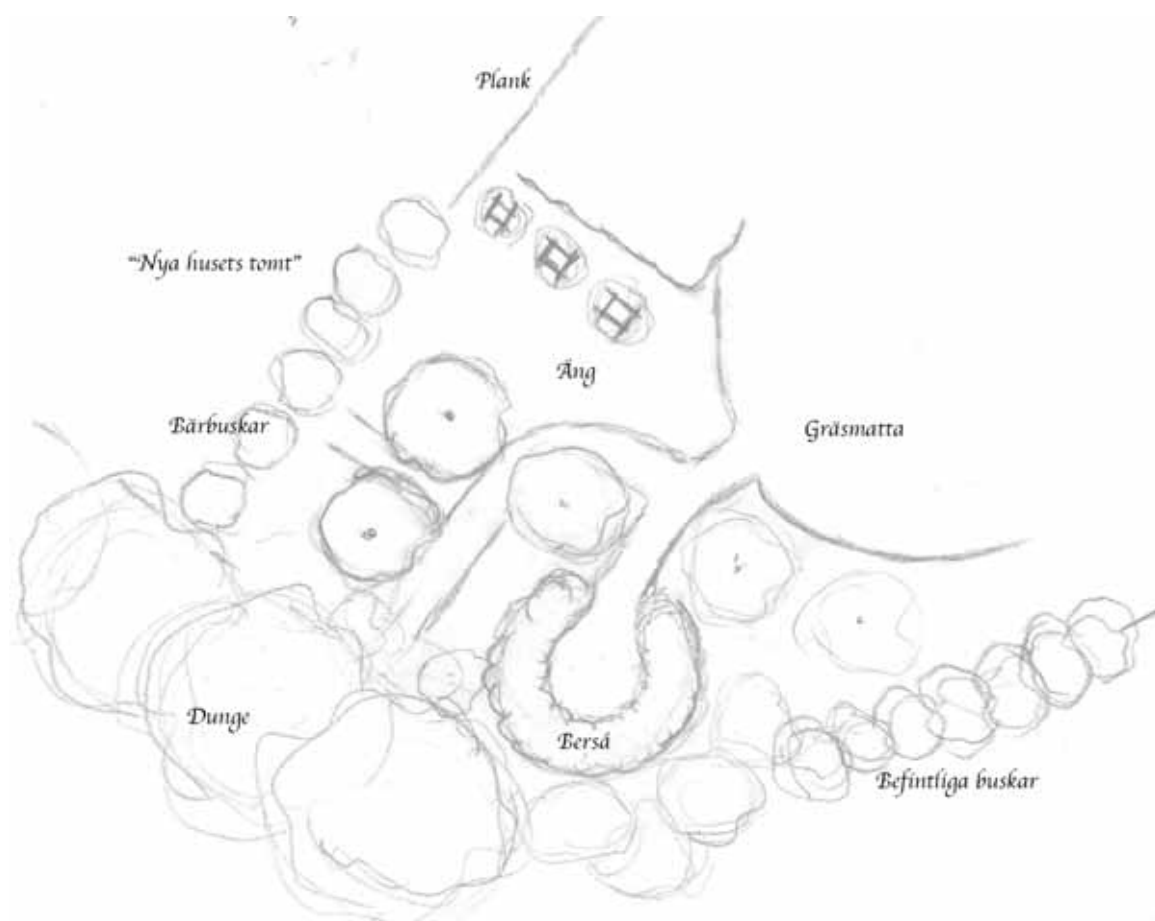

Figur 12 Inspirationsplats, Great Dixter i England

För att snabbt få en ängsvegetation föreslår jag att man använder sig av företagets Veg Techs färdiga ängsmattor till normalfuktiga förhållanden innehållande stor blåklocka, prästkrage, smörblomma, gullviva och många andra ängsörter.⁸² De gräs som finns med i den färdiga ängen är fårsvingel, ängssvingel, rödsvingel och ängsgröe. Har man gott tålamod och man vill komma undan lite billigare går det bra med Veg Techs ängsfröblandning. Deras "fjärilsblandning" består av en stor andel örter med rik nektar som attraherar fjärilar. Denna blandning lämpar sig för soliga lägen med torr till normalfuktig jord. I denna fröblandning är några av komponenterna fältvädd, myskmalva och rödklint. Några av gräsen som finns med är rödsvingel, ängshavre och vårbrodd. Både den färdiga ängen och fröblandningen består av 85 % gräs och 15 % örter.

På våren tittar lökar upp ur ängen, pingstliljor, påskliljor och de redan befintliga på platsen italienska scillorna.

I en nordöstlig riktning placeras bärbuskar som även avgränsar tomten mot det nya huset (se figur 13). I ett soligt till halvskuggigt läge delas trädgårdarna av med röda och svarta vinbär samt en björnbärsbuske närmst dungen.

Figur 13 Skiss över "lunden"

⁸² <http://www.vegtech.se/> 2010-03-17

I den bakre delen, den del som ligger närmast dungen placeras blommande buskar som fläder och hassel.

Dessa ger en naturlig övergång mellan dungen och trädgården och förhoppningsvis uppskattas dessa buskar och träd av fåglar och andra djur.

Ungefär där skjulet ligger idag, längst åt sydväst i trädgården, tänkte jag placera en berså med rum för sittplats. Bersån blir en skuggig plats för stekande dagar och med utsikt ut över gräsmattan. Vanligast i allmogeträdgårdarna kring sekelskiftet var vanlig bondsyren, detta kräver ganska stora ytor då den bör växa granska fritt. I södra Sverige förekom avenbok och vanlig bok. Eftersom familjen är mån om att växtvalet bör vara likt vad som kan ha förekommit så rekommenderar jag en berså av bok. Detta är en kraftigväxande buske med en rak genomgående stam. På våren har boken skira gröna blad som under sommaren blir tjockare och något mörkare. På vintern övergår bladen från gult till en varm rödbrun ton. Under vintern sitter de vissna bladen kvar. Mer utförlig växtlista finns som bilaga.

Trädgårdslandet

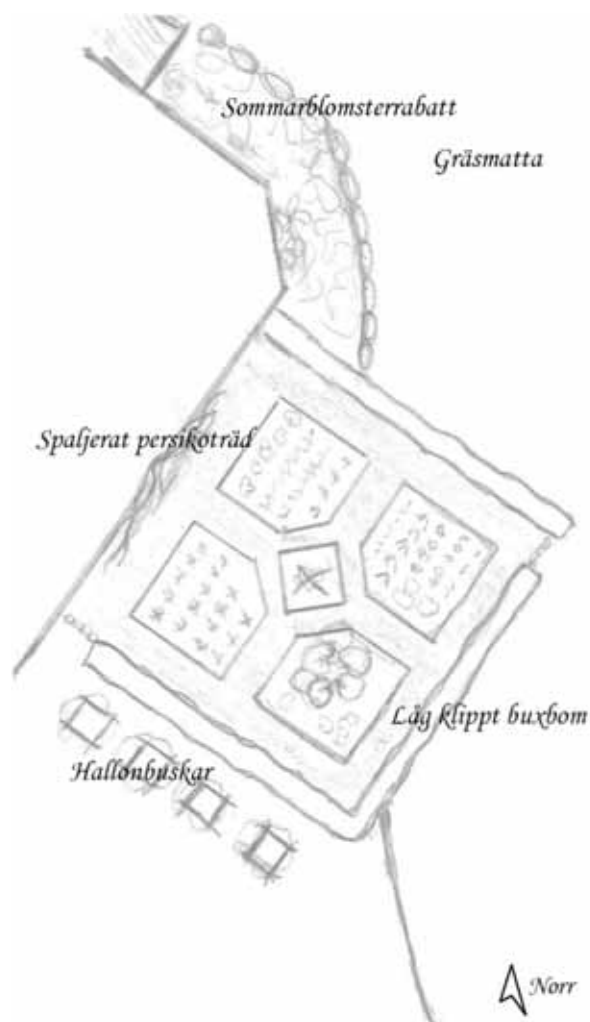
Längs planket som delar upp de två trädgårdarna har jag valt att lägga trädgårdslandet. Istället för att dela upp hela trädgården har jag valt att använda mönstret av en klassisk allmogeträdgård här (se figur 14). Fyra planteringsbäddar delas upp med en korsgång. I mitten finns ytterligare en kvadratisk odlingsbädd.

Varje bädd är upphöjd av en träsarg som sedan inhägnas av ett flätat staket av pilvidjor för estetikens skull. Gångarna är belagda med grus.

I två av bäddarna planteras växter som står kvar från år till år så som jordgubbar och rabarber. I de andra två finns det gott om utrymme för diverse köksträdgårdsväxter.

Förslag på vad som kan odlas är vitkål, grönkål, rädisa, majrova, rödbete, morot, persilja, spenat, olika sorters sallat, lök, gräslök, squash med mera.

I bädden i mitten odlas bönor, ärtor eller humle som kan klättra på en ställning av pilvidjor.

Figur 14 Skiss över köksträdgård

Örtagården

I den befintliga rabatten mitt för glasverandan placeras örtagården. Det blir nära till köket och den största matplatsen. Denna väldoftande och även välkomnande rabatt passeras till exempel av besökare som går in i huset via hallen.

Formen på denna rabatt är som en triangel med en sida parallell med huset och en sida parallell med häcken ut mot vägen. Kanten består av stora gatustenar och en låg buxbomshäck innanför.

I allmogens trädgård bestod örtagården av växter till matlagning, läkeväxter, växter som skulle hålla ohyra borta eller till att dölja dålig lukt. Som tur är har detta utvecklats och behovet är inte detsamma. Istället kan man utöka sortimentet av ätbara örter och kombinera detta med växter som var vanliga på allmogens tid. På våren kan rabatten fyllas av små lökväxter som italiensk scilla och snödroppar.

Förslag på växter är fänkål (*Foeniculum vulgare*), kungsmynta (*Oreganum vulgare*), lavendel (*Lavandula angustifolia*), salvia (*Salvia officinalis*), basilika (*Ocimum basilicum*), timjan (*Thymnus vulgare*), temynta (*Monarda cvs*), citronmeliss (*Melissa officinalis*), persilja (*Petroselinum crispum*) och dill (*Anethum graveolens*) (se figur 15).

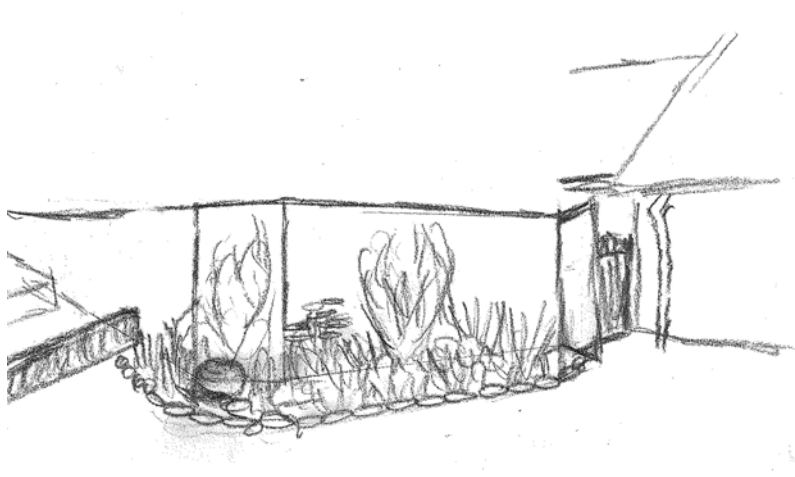

Figur 15 Kungsmynta, lavendel, temynta och salvia

Blomsterrabatter

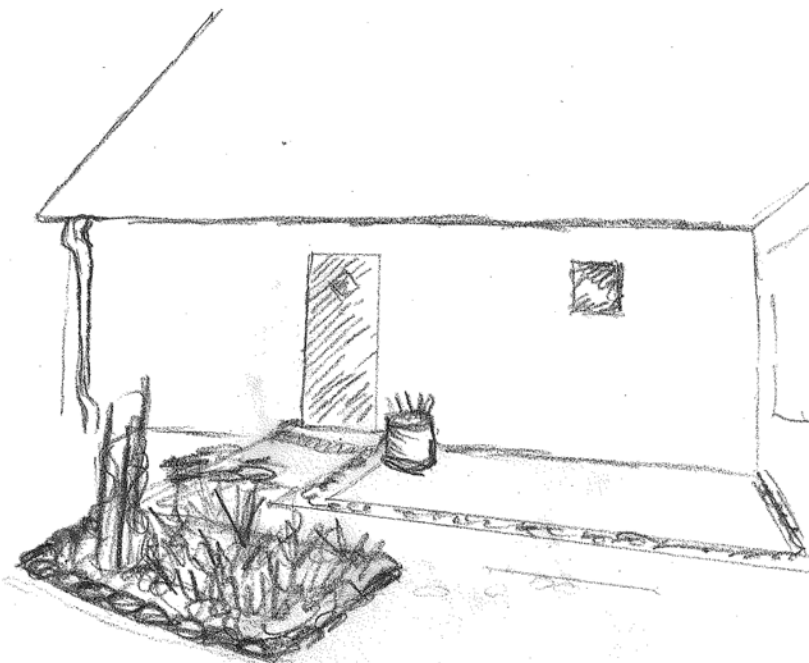
I den nya planen finns tre perennrabatter. En befintlig och två nya. Den befintliga ligger placerad längs buxbomshäcken som följer gatan. Detta blir trädgårdens praktrabatt med buxbomsklot, gammaldags rosor och perenner.

En av de andra rabatterna är placerad längs med planket som skiljer tomten från det som blir det nya husets trädgård (se figur 16). I detta förstaklassiga söderläge tänker jag mig en rabatt med perenner blandat med sommarblommor. Här finns även plats för klängväxter och tulpaner på våren.

Figur 16 Plantering av sommarblommor och perenner mot planket

I dag ligger en sandlåda nästan mitt emellan entrédörren och gräsmattan. Eftersom uteplatsen även ligger i anslutning till denna yta tycker jag att utsikten från uteplats över gräsmatta kunde livas upp av en mindre plantering istället för dagens sandlåda. En plantering med en liten spaljé eller några störor som ger lite höjd men inte täcker utsikten allt för mycket och kan ge en fin vintersiluett (se figur 17).

Figur 17 Liten rabatt framför entrédörren

Sittplaster

Runt om i trädgården finns en del givna sittplatser. Den mest lämpade för ett större möblemang är den som finns idag utanför entrédörren mot glasverandan. Denna plats lämpar sig bäst för middagar med gäster och grillning. Marken består av de befintliga betongplattor inramade av kullersten som familjen anlade sommaren 2009 (se figur 18).

Figur 18 "Golvet" på uteplats mellan entrédörr och veranda

Vid paradrabatten mot häcken finns en mindre sittplats med kvällssol under sommaren. Grusgången som följer tomtgränsen i öster bildar som en bågform in mot rabatten och skapar ett litet rum. Här sitter man tätt inpå rabatten och kan känna svag doft av de perenner som blommar under sommaren. Ytan är lagom stor för familjemiddagar.

Nere i trädgårdens sydvästra hörn har en bokberså placerats. Detta är en liten intim sittplats med utsikt mot trädgårdslandet. Trädgården ligger i ett rätt så av solen utsatt läge. En sittplats med djupare skugga för varma sommardagar kan vara välbehövligt. Bersån som bildar ett litet rum kan även användas som en mer privat lekyta av barnen.

En annars, väl fungerande sittplats är gräsmattan. Denna är stor nog att rymma stora trädgårdsfester eller användas som en vanlig sittplats då det är enkelt att flytta runt beroende på om man söker solens strålar eller trädens skira skugga.

Garage, bilparkering och arbetsyta

Ytor med plats för att ställa bilar, sophantering, kompost och annat är ett måste för familjen.

Längs husets nordöstra gavel finns en liten yta som tillhör tomten där det finns utrymme att parkera en bil. Hos allmogen var det vanligt att just på husets östra gavel ha en plantering med humle. För att liva upp denna annars så hårdgjorda yta placeras längst ut vid tomtgränsen en liten rund rabatt med tre humlestöror. Parkeringsytan blir således mellan humlestörarna och huset.

I tomtens sydöstra hörna finns idag ett litet garage och förvaringsytor som familjen tänkt bygga om. Ett garage placeras en bit in på tomten och ger plats för hårdgjord yta. På denna yta framför garaget finns plats för en bilparkering och plats för sophantering. Denna yta kommer kunna användas av pojkarna så småningom om de börjar mecka med mopeder eller vill ha yta att "arbeta" på.

På baksidan av garaget anläggs en yta i marksten med plats för planteringsbord. I anslutning till denna yta placeras komposter, från gräsmattan sett, döljs av buskar och rabarberplantor.

Diskussion

Som blivande trädgårdsdesigner tycker jag att det är viktigt att bevara historisk trädgårdsdesign i viss mån. Har man då ett hus med gamla anor gläds jag åt att hus och trädgård har en enhetlig stil.

Hur såg en skånsk allmogeträdgård ut kring sekelskiftet år 1900? Det var en fråga jag ställde mig i början av arbetet. Efter studier av diverse litteratur har jag skapat mig en uppfattning av det mest väsentliga i en skånsk allmogeträdgård. Under studiernas gång har jag nyfiket funderat över vad som påverkat allmogens inspiration till sin trädgårdsutformning. Att de högre ståndens trädgårdskultur legat till grund för utformningen av allmogens trädgårdar ledde till en studie i hur herrgårdarnas och godsens trädgårdar var utformade under sekelskiftet år 1900.

De högre ståndens stilträdgårdar med sina influenser från Orienten och antiken i kombination med medeltidens klosterträdgårdar skapar en intressant kombination av formmässig estetik och grundläggande odling av nyttoväxter. Denna kombination är något som tydligt kan avläsas i en "klassisk" allmogeträdgård där varje del har ett syfte.

Hur kan jag kombinera allmogestil med moderna lösningar utefter familjens behov? Moderna lösningar som familjen önskar sig, behöver inte alltid vara "det senaste" anser jag. Att som familjen redan gör, kombinera modernare betongplattor med klassisk marksten är inget som förekom kring sekelskiftet utan ett bra sätt att kombinera lösningar så dem passar familjen behov.

Att låta trädgården vara en plats för hela familjen, barn som vuxna, är också en modernare tanke. Mycket på grund av att samhället utvecklats och att nyttoodlingen inte kräver sin plats längre utan upptar enbart den plats man själv orkar sköta. Istället kan man genom växtval och genom formspråk efterlikna allmogens trädgårdsstil, men även här välja gamla och mer beprövade sorter.

Att placera örtagården nära köket var något som var vanligt under allmogens tid. Var trädgården indelad med korsgångar var det kvarteret närmst köket som fick karaktären av blomster- och örtagård så gårdens husmor hade nära till kryddväxterna. Dagens örtagård nyttjas säkert inte på samma sätt som förr då man lagade sin mat från grunden, medan man idag använder sig av köpta torkade kryddor och tyvärr också mer färdigkryddat halvfabrikat (t.ex. krossade tomter kryddade med basilika).

Allmogestilen finns kvar i mitt förslag genom snirkliga former som påminner om den engelska landskapsstilen. Att göra en tysk symmetrisk landskapsstil i trädgården hade varit svårt eftersom tomten inte har några räta 90° vinklar man kan utgå ifrån. Den engelska landskapsstilen har kombinerats med en köksträdgård som är mer strikt med en korsgång. Istället för solrundning i mitten placerade jag en kvadratisk planteringsbädd i mitten. Detta anser jag ha ett modernare uttryck och det underlättar vid anläggandet eftersom bäddarna kantas av en träsgård.

Vad vill beställarna ha ut av sin trädgård?

Efter att ha pratat med familjen i omgångar har jag skapat mig en uppfattning om att trädgården skall vara en plats för hela familjen. Alla ska ha glädje av den och i mån av vilja och intresse kunna hjälpa till med trädgårdsarbetet. Det är kul att se att familjen uppmuntrar barnen till odling av nyttoväxter och lär dem om växter och djurliv. Inne i glasverandan har Olof t.o.m. byggt ett litet trappsteg så Valter 1 år ska kunna se ut genom fönstret på fåglarna när de äter vid fågelfröautomaten. För Arvid, 4 år, var det viktigt med en yta man kan spela fotboll på och diverse bärbuskar. Att byta ut barnens sandlåda mot blommande perenner blir säkert inte populärt, men denna kan man säkert hitta en ny tillfällig plats till, som inte är mitt vid entrén och uteplatsen, till exempel nere vid garaget, även om man inte har lika god uppsikt över barnen som precis utanför fönstret.

Min uppfattning är att Jenny blivit väldigt förtjust i lunden med bersån. Detta kommer givetvis att vara ett projekt som ligger till framtiden då det är mycket annat som prioriteras med den omfattande renoveringen av både hus och trädgård.

Mitt i trädgården ligger idag en avloppsbrunn som ska grävas bort och detta gör att stora delar kommer behöva förnyas och jag tror att gräsmattan och planket intill grannhuset med köksträdgården framför är de ytor som anläggs först. Resten av trädgården tar nog familjen tag i efter hand med åren då det är både tungt och kostsamt arbete.

Jag anser att mitt designförslag har goda chanser att genomföras på några års sikt och familjen kommer med tiden att utveckla trädgården och sätta sin egen prägel på den.

Källförteckning

Tryckta källor

Agerhem, B m.fl. 1981 *Skånes Hembygdsförbund Årsbok 1981 Skånsk trädgård*. Kristianstad.

Berglund, K. 1996 *Längtans blommor – om gammaldags trädgårdsväxter*. Stockholm. Bokförlaget prisma

Beyron, U. 1977 *Blommor från mormors tid*. Stockholm. LTs förlag

Bruun, M. 2007 *Norske hager gjennom tusen år*. Oslo. Andresen & Butenschøn AS

Christenson, P. 1996 *Upptäck och bevara allmogeträdgården*. Västerås. ICA Förlaget AB

Elliott, B. 2005 *Flora – trädgårdsväxternas kulturhistoria*. Stockholm. Alfabetabokförlag

Flink, M. 1995 *Blomsterrundel 1800-talets smycke i trädgården, Allt om trädgård, Nr 12*

Fribing, B. 2001 *Från kust till backland – en bok om Trelleborg och Söderslätt*. Trelleborg. Trelleborgs kommun

Hansson, M. 1997 *De skånska trädgårdarna och deras historia*. Lund. Bokförlaget signum.

Ilminge, C. 2002 *Bevara & sköta en gammal trädgård*. Stockholm. Bokförlaget Prisma.

Johnson G m.fl. 1987 *Sveriges sydligaste natur Från Trelleborg och Söderslätt*. Trelleborg. Trelleborgs biologiska förening

Kristerson, O. 1999 *Söderslätt - En berättelse om hur kreativa människor styrt utvecklingen i ett jordbrukslandskap under 200 år*. Lund.

Lorentzon, K. 1998 *Lustgården, Buxbom* Årg. 78

Lundberg, E & Lundberg, E. 1941 *Svensk trädgård – Dess förutsättningar i tradition och natur*. Stockholm. Nordisk rotogravyr

Moberg, M. 1933 *Trädgårdsskötsel, Skrifter utgivna av det skånska hushållningssällskapet med anledning av deras hundraårsjubileum år 1914*. Lund. C W K Gleerups förlag

Nordiska museet med Janson, M O m.fl. 1988 *Fataburen 1987, Den kultiverade naturen*. Uddevalla. Nordiska museet

Raab, B & Vedin, H. 2004 *Klimat, sjöar och vattendrag*. Gävle. Kartförlaget

Skansjö, S. 1983 *Söderslätt genom 600 år – Bebyggelse och odling under äldre historisk tid*. Lund.

Elektroniska källor

<http://www.vegtech.se/> 2010-03-17